

กลยุทธ์การแย่งชิงอำนาจในเขมร ระหว่างไทย เวียดนาม และฝรั่งเศส

รศ.ถนอม อานามวัฒน์¹

การแย่งชิงอำนาจในเขมรระหว่างไทย กับเวียดนาม

กลยุทธ์ทางการเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับ เวียดนามในอดีต

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเวียดนามในสมัยอยุธยา ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการติดต่การค้าขายระหว่างสองประเทศ ส่วนทางด้านการเมือง ไทยกับเวียดนามมักจะมีปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับเขมร เนื่องจากไทยและเวียดนามแข่งขันกันขยายอิทธิพลในเขมร จนบางครั้งนำไปสู่สงครามระหว่างสองฝ่ายในดินแดนเขมร

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเวียดนามในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ถือได้ว่าเป็นครั้งแรกที่ไทยกับเวียดนามได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและมีความสนิทสนมยิ่งกว่าสมัยใดในประวัติศาสตร์

ปฐมเหตุของการที่ไทยกับเวียดนามมีความใกล้ชิดดังกล่าว เนื่องมาจากการเกิดกบฏไทเกนหรือไตเตินในเวียดนาม พวกกบฏไทเกนได้ร่วมมือกับพระเจ้าแผ่นดินเวียดนามที่ตั้งเกี่ย

ยกกองทัพไปโจมตีกรุงเว้ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของกษัตริย์แห่งราชวงศ์เหงียนเมื่อ พ.ศ.2311 กษัตริย์แห่งเว้จึงหนีไปยังไซ่ง่อนพร้อมด้วยพระอนุชา คือ องเชียงซุน และองเชียงสือ ซึ่งเป็นพระนัดดา

ต่อมาพวกไทเกนได้ยกทัพมาตีไซ่ง่อนแตก จับกษัตริย์แห่งเมืองเว้ประหารชีวิต ส่วนองเชียงซุนได้หนีมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่ต่อมาถูกพระเจ้ากรุงธนบุรีสั่งประหารชีวิต

ฝ่ายองเชียงสือได้หลบหนีไปอยู่ป่าและไปขอขมผู้คนเพื่อที่จะปราบพวกไทเกนต่อไป ใน พ.ศ.2321 องเชียงสือได้ส่งบรรณาการพร้อมด้วยพระราชสาส์นมาถึงพระเจ้ากรุงธนบุรีขอเป็นไมตรีกับไทย และขอให้พระเจ้ากรุงธนบุรีส่งทหารไปช่วยองเชียงสือปราบกบฏไทเกน ขณะนั้นทางไทยกำลังส่งกองทัพไปตีเวียงจันทน์ จึงไม่ได้ช่วยเหลือองเชียงสือแต่อย่างใด ต่อมาองเชียงสือสามารถยึดไซ่ง่อนได้สำเร็จใน พ.ศ.2324 ได้ขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า “พระเจ้ากาวิละแห่งเวียงจันทน์” โดยมีเมืองหลวงอยู่ที่ไซ่ง่อน¹

¹ นายทอง. (ผู้แปล) พงศาวดารญวนฉบับนายทอง ร.ศ. 118. หน้า 313 - 374.

ใน พ.ศ.2323 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ส่งกองทัพไปตีเขมรอีก โดยมีสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก และเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพ สาเหตุเนื่องมาจากเขมรเกิดการจลาจล และขุนนางเขมรบางส่วนหนีไปพึ่งเวียดนาม พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงขัดเคืองยิ่งนัก จึงโปรดให้ยกทัพไปตีเขมรดังกล่าว

เขมรได้ขอความช่วยเหลือไปยังองเชียงสือ ซึ่งขณะนั้นได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่แข็งแกร่งแล้ว องเชียงสือได้ส่งทัพเรือเข้ามาช่วยเขมร ทั้งไทยและเวียดนามยังมีได้ลงมือรบกัน ก็พอดีทางกรุงธนบุรีเกิดจลาจลวุ่นวาย สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์จึงได้ยกทัพกลับ²

เวลานั้นองเชียงสือหรือพระเจ้ากาวว่องแห่งเวียงจันทน์ ยังปราบพวกโกเชินไม่สำเร็จ พวกโกเชินยังมีอำนาจเหนือโขงอันขึ้นไป องเชียงสือจึงขอให้เขมรส่งทัพไปช่วยปราบกบฏโกเชิน เขมรขณะนั้นเป็นอิสระจากไทยและเวียดนาม ได้ส่งทัพไปช่วยปราบกบฏโกเชิน ปรากฏว่า พวกโกเชินสามารถตีกองทัพเขมรผสมเวียดนามแตกพ่ายไป และกลับเข้ายึดโขงอันอีกครั้งหนึ่ง ส่วนองเชียงสือเมื่อเสียเมืองโขงอันแล้วจึงได้หนีมายังประเทศไทยเข้ามาทางหัวเมืองชายทะเล ตะวันออก พระยาชลบุรีพบเข้าจึงได้พาองเชียงสือเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ที่กรุงเทพฯ พระองค์โปรดฯ ให้ชุบเลี้ยงองเชียงสือเป็นอย่างดีโดยโปรดฯ ให้ตั้งครอบครัวที่ไต่บ้าน

ต้นสำโรง (คือบริเวณข้างแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตรงกับต้นบุข ปัจจุบัน ซึ่งภายหลังพระราชทานให้กงสุลโปรตุเกส)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงแสดงน้ำพระทัยดีต่อองเชียงสือเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ได้พระราชทานเบี้ยหวัดแก่องเชียงสือปีละ 5 ชั่ง พระราชทานเครื่องยศและโปรดให้เข้าเฝ้าทุกวัน นอกจากนั้นพระองค์ยังอนุญาตให้ชาวเวียดนามที่ติดตามองเชียงสือเข้ามาเมืองไทย ออกไปประกอบอาชีพประมงแถวเมืองสมุทรปราการได้ตามใจชอบ³

องเชียงสือมาเมืองไทยครั้งนี้ จุดประสงค์ของเขามีไข่มืดความต้องการที่จะลี้ภัยทางการเมืองอย่างเดียว แต่ต้องการที่จะได้กำลังทหารไทยยกไปช่วยปราบพวกโกเชิน เพราะองเชียงสือรู้ว่าลำพังกองทัพของเขาไม่สามารถที่จะปราบกบฏได้ เนื่องจากการรบครั้งสุดท้ายกับโกเชินทัพองเชียงสือถูกพวกกบฏตีแตกพ่ายยับเยิน และเป็นการพ่ายแพ้อย่างเด็ดขาด จนหมดความสามารถที่จะกู้อำนาจกลับคืนมาได้

ทัพไทยได้ยกไปช่วยปราบกบฏโกเชินใน พ.ศ.2326 โดยมีพระยานครสวรรค์เป็นแม่ทัพ การปราบกบฏโกเชินครั้งนี้ได้เกณฑ์กองทัพเขมรไปด้วย ผลของสงครามพงศาวดารไทยบอกว่า พระยานครสวรรค์มีชัยชนะต่อพวกโกเชิน ยึดอาวุธจากข้าศึกเป็นจำนวนมาก แต่ด้วยเหตุใดไม่ปรากฏ พระยานครสวรรค์กลับคืนอาวุธที่ยึดได้ให้แก่ข้าศึกทั้งหมดสิ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธ

² กรมศิลปากร. ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา. หน้า 159 - 164.

³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. หน้า 48 - 50.

ยอดฟ้าฯ ทรงทราบก็พิโรธมาก เพราะเป็นการเอาใจเผื่อแผ่ข้าศึก จึงโปรดให้นำพระยานครสวรรค์ไปประหารชีวิต

ใน พ.ศ.2327 ททัพไทยก็ยกไปปราบกบฏไทเซ็นอีก โดยเกณฑ์ทัพเขมรร่วมด้วย ททัพกไทยผสมเขมรได้ชัยชนะต่อเวียดนาม แต่ทัพเรือไทยพ่ายแพ้ทัพเรือเวียดนามอย่างยับเยินที่คลองวามะนาว เส้นทางซึ่งมุ่งไปสู่ไซ่ง่อน ททัพกจึงต้องถอยกลับ เป็นอันว่าไทยต้องประสบความล้มเหลวในการช่วยเหลือของเชียงสืออีกครั้งหนึ่ง⁴

ใน พ.ศ.2328 ญวนไทเซ็นได้ยกทัพเข้าตีเขมร ซึ่งขณะนั้นไทยได้ตั้งเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) เป็นผู้สำเร็จราชการปกครองเขมรที่อุดงลือไชย เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์สู้ไม่ได้จึงถอยไปตั้งหลักที่พระตะบอง ญวนไทเซ็นจึงเข้าปกครองเขมร⁵

การที่ไทยไม่สามารถช่วยเหลือของเชียงสือปราบกบฏไทเซ็นได้สำเร็จ คงจะทำให้ห้องเชียงสือไม่คิดที่จะหวังพึ่งไทยตลอดไป ด้วยเหตุนี้ระหว่างที่ห้องเชียงสือพำนักอยู่ที่กรุงเทพฯ องเชียงสือได้ติดต่อขอความช่วยเหลือจากฝรั่งเศส เพราะมีหลักฐานว่า ใน พ.ศ.2329 รัฐบาลฝรั่งเศสได้ส่งทูตมาพบของเชียงสือที่กรุงเทพฯ พร้อมด้วยพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 โดยรัฐบาลฝรั่งเศสให้คำมั่นว่าจะช่วยเหลือของเชียงสือในการปราบกบฏไทเซ็น⁶

ด้วยการช่วยเหลือของมิชชันนารีฝรั่งเศส รัฐบาลฝรั่งเศสตกลงใจส่งกำลังทหาร พร้อมเรือรบมาช่วยของเชียงสือปราบพวกไทเซ็น โดยของเชียงสือสัญญาว่าจะให้สิทธิแก่มิชชันนารีฝรั่งเศสในการเผยแผ่ศาสนาและสิทธิพิเศษทางการค้าแก่ชาวฝรั่งเศสในเวียดนาม

ใน พ.ศ.2330 องเชียงสือได้หนีออกจากกรุงเทพฯ โดยไม่ได้กราบบังคมทูลลา และได้หนีไปตั้งมั่นที่เกาะกูด เพื่อรบกับพวกไทเซ็น แม้ว่าองเชียงสือจะหนีไปโดยมิได้ทูลลา แต่รัชกาลที่ 1 ก็มิได้ทรงกริ้วแต่ประการใด พระองค์กลับช่วยเหลือของเชียงสือทางด้านอาวุธต่อไป⁷ องเชียงสือจึงมีความสำนึกในพระกรุณาธิคุณในรัชกาลที่ 1 เป็นอันมาก จึงส่งทูตมาถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทองทุกปีระหว่างที่องเชียงสือยังไม่สามารถปราบกบฏไทเซ็นได้สำเร็จ⁸

รัชกาลที่ 1 ทรงมีนโยบายช่วยเหลือของเชียงสืออย่างเต็มที่ พระองค์โปรดให้ยกทัพไทยผสมเขมรและลาวไปปราบพวกไทเซ็นหลายครั้ง ทำให้กองทัพของเชียงสือซึ่งได้รับการสนับสนุนจากฝรั่งเศสอยู่ด้วย สามารถได้ชัยชนะขยายดินแดนที่ยึดครองเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ใน พ.ศ.2346 องเชียงสือสามารถยึดตั้งเกียได้สำเร็จ นับเป็นครั้งแรกที่องเชียงสือสามารถรวมประเทศเวียดนามได้สำเร็จ ต่อใน

⁴ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3. หน้า 77 – 79

⁵ กรมศิลปากร. ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา. หน้า 171.

⁶ นายหยอง. เส่นคิม. หน้า 452 – 453.

⁷ กรมศิลปากร. รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์. หน้า 150 – 151.

⁸ Klaus Wenk. The Restoration of Thailand Under Rama I (1782 – 1809) p. 112.

พ.ศ.2345 อองเชียงสือได้สถาปนาพระองค์เป็นพระเจ้าเวียดนามยาลอง และงดส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองมาถวายรัชกาลที่ 1 ตั้งแต่นั้นมาพระเจ้ายาลองถือว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ของประเทศเอกราช มิได้เป็นเมืองขึ้นของไทย แต่พระองค์ก็ยังสำนึกในบุญคุณไทย ทรงให้ความเคารพนับถือรัชกาลที่ 1 เหมือนเช่นเดิม⁹

ความสัมพันธ์อันมิตร ระหว่างไทยกับเวียดนามหลังการรวมประเทศ

หลังจากที่อองเชียงสือสถาปนาตนเองเป็นพระเจ้าเวียดนามยาลองแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเวียดนามตลอดรัชกาลที่ 1 เป็นไปในลักษณะค่อนข้างจะราบรื่น พระเจ้ายาลองเกรงพระทัยรัชกาลที่ 1 เป็นอันมาก จึงไม่กล้าที่จะขยายอิทธิพลเข้าไปในเขมร และลาวอย่างแจ่มแจ้งนัก อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งดังกล่าวได้เกิดขึ้นเมื่อสิ้นสมัยรัชกาลที่ 1 ไปแล้ว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ในระยะแรกทางเวียดนามได้แสดงท่าที่เป็นมิตรต่อไทยเหมือนเช่นเดิม ไทยกับเวียดนามได้มีพระราชสาส์นติดต่อถึงกัน ถามข่าวคราวอยู่เสมอ และพระเจ้ายาลองก็ยังส่งสิ่งของมาถวายรัชกาลที่ 2 เหมือนเช่นที่เคยถวายให้แก่รัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 2 ทรงโปรดให้ส่งทูตนำสิ่งของและพระราชสาส์นจากไทยไปถวายพระเจ้ายาลองเป็นการตอบแทน

ความสัมพันธ์ที่แปรปรวน

ไทยกับเวียดนามเริ่มมีความกินแหนงแคลงใจกัน สาเหตุก็เนื่องมาจากเขมร สมัยพระอุทัยราชาเป็นกษัตริย์ เขมรได้เริ่มผูกสัมพันธ์กับเวียดนามอย่างใกล้ชิด ในประวัติศาสตร์ ถ้าเจ้านายเขมรแตกแยกกันเองในหมู่พี่น้องครั้งใดเวียดนามกับไทยก็มักจะเข้าแทรกแซงทุกครั้ง ในสมัยรัชกาลที่ 2 นี้ก็เช่นเดียวกัน ทางเมืองเขมรเกิดการทะเลาะวิวาทกันระหว่างพระอุทัยราชา กับนักกองสงวน ผลก็คือนักกองสงวน นักกองอิม นักกองด้วง ซึ่งเป็นอนุชาของพระอุทัยราชาหนีมาพึ่งไทย¹⁰ ส่วนพระอุทัยราชาได้เชื่อเชิญญให้เวียดนามเข้ามาคุ้มครองบัลลังก์ของตน เพราะกลัวไทยจะยกทัพมาขับไล่ เวียดนามซึ่งหาโอกาสที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรอยู่แล้ว จึงเต็มใจที่จะสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่ ไทยไม่พอใจที่พระอุทัยราชาหันไปนิยมเวียดนาม แต่ไทยก็ยังไม่กล้าแสดงความไม่พอใจเวียดนามอย่างเปิดเผย และเวียดนามก็ยังไม่กล้าแสดงตัวว่าเวียดนามสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่ เพราะเวียดนามยังหวังที่จะเป็นมิตรไมตรีกับไทยต่อไป

กล่าวได้ว่า ทั้งไทยและเวียดนามต่างก็ไม่ปรารถนาจะทำสงครามกันด้วยเรื่องเขมร ไทยยังมีปัญหาเรื่องถูกพม่าคุกคาม ไทยจึงไม่พร้อมที่จะต่อต้านเวียดนาม เพราะเกรงจะต้องทำสงครามสองด้าน

⁹ กรมศิลปากร. *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์*. หน้า 49.

¹⁰ จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1171 และ 1172 เลขที่ 9. *พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแก่พระเจ้ายาลอง*.

กล่าวโดยสรุป ในสมัยรัชกาลที่ 2 นโยบายของไทยในการแก้ไขปัญหาเขมรกระด้างกระเดื่องต่อไทย คือใช้วิธีการประนีประนอมกับเวียดนาม เช่น ขอให้เวียดนามช่วยตัดเดือนพระอุทัยราชาให้เคารพต่อไทย แต่เวียดนามก็ปฏิเสธที่จะทำเช่นนั้น¹¹ แม้กระทั่งเวียดนามได้ส่งกองทัพเข้าเขมรโดยอ้างว่าเข้าคุ้มครองพระอุทัยราชา และช่วยไทยจัดการกับปัญหาความวุ่นวายในเขมรนั้น ไทยก็มีได้แสดงความกระตือรือร้นที่จะคัดค้านแต่ประการใด¹² การที่ไทยแสดงความลังเลใจและไม่เชื่อมั่นในการที่จะแก้ไขปัญหาเขมรได้นั้น กลับเป็นการส่งเสริมให้เวียดนามได้ชัยชนะทางการทูต และส่งเสริมให้พระอุทัยราชาหันไปพึ่งเวียดนามมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังเป็นการแสดงให้เห็นว่าไทยยอมรับว่าเวียดนามมีอิทธิพลเหนือเขมร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือไทยยอมรับว่าเขมรมีสถานะที่จะผูกพันกับเวียดนาม สัมพันธไมตรีอันดีระหว่างไทยกับเวียดนามซึ่งเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ก็ค่อยจืดจางลงทุกที และพอถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยกับเวียดนามก็เริ่มทำสงครามกันด้วยเรื่องเขมร

กลยุทธ์การแย่งชิงอำนาจในเขมร ด้วยวิธีสงครามระหว่างไทยกับเวียดนาม

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ ทรงเห็นว่า เขมรภายใต้

การนำของพระอุทัยราชามีได้จงรักภักดีต่อไทย นอกจากนั้นเขมรยังตกอยู่ภายใต้การครอบงำของเวียดนามโดยสิ้นเชิง พระองค์จึงทรงมีนโยบายอย่างชัดเจนที่จะสนับสนุนเจ้าเขมรที่พึ่งไทยที่ยังเหลืออยู่ คือ นักกองอิม กับ นักกองด้วง ให้คนใดคนหนึ่งได้เป็นกษัตริย์เขมรสืบแทนพระอุทัยราชา ภายหลังจากที่ไทยสามารถขจัดพระอุทัยราชาได้สำเร็จ พระองค์จึงทรงแต่งตั้งให้เจ้านายเขมรสององค์นี้ไปเป็นข้าหลวงเมืองเขมรที่ขึ้นกับไทย เพื่อเตรียมการที่จะขยายอิทธิพลเข้าไปในเขมรต่อไป

นโยบายการใช้สงครามแก้ปัญหา โดยปกติแล้วในช่วงที่ไทยปกครองเขมร ไทยมิได้ริดเอาผลประโยชน์จากเขมรเหมือนเช่นที่เวียดนามปกครองเขมร สิ่งที่ไทยถือว่าสำคัญก็คือ เขมรต้องส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระเจ้าแผ่นดินไทยทุกปี อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความอ่อนน้อมต่อไทย กษัตริย์ไทยทรงถือว่าการที่เขมรอ่อนน้อมต่อไทยนั้น เป็นเกียรติยศของกษัตริย์ไทย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระบรมเดชานุภาพของพระองค์ได้แผ่ไปไกล ผิดกับเวียดนามถ้าครั้งใดที่เวียดนามปกครองเขมร เวียดนามจะริดเก็บภาษีจากชาวเขมรอย่างหนัก และพยายามกลืนเขมรให้ถือวัฒนธรรมแบบเวียดนาม (เขมรถือวัฒนธรรมอินเดีย เวียดนามถือวัฒนธรรมจีน) และเมื่อถึงขั้นนี้ชาวเขมรก็จะทนต่อไปไม่ได้ จะลุกฮือขึ้นต่อต้านเวียดนามและขอให้ไทยช่วยขับไล่เวียดนามออกไปจากเขมร

¹¹ จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1171 และ 1172 เลขที่ 9. พระราชสาส์นพระเจ้ายาลองถึงรัชกาลที่ 2 พระราชสาส์นลงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2355.

¹² จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 23. คำให้การพระยาสังฆโลก เรื่องเขมร ตอน เจ้าพระยาบวรราชพงษ์ อิม อดัง มากรุงเทพฯ .

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่พอ พระทัยเวียดนามอย่างยิ่ง ในการที่เวียดนาม พยายามกลืนเขมรให้ถือวัฒนธรรมแบบเวียดนาม ทรงเกรงว่าพุทธศาสนาแบบเถรวาทจะ สูญสิ้นในเขมร¹³ อีกทั้งเวียดนามได้แสดงการ ไม่เป็นมิตรต่อไทย พยายามใช้ชั้นเชิงทางการ ทูตเอาวัดเอาเปรียบไทยตลอดเวลา¹⁴ พระองค์ ทรงเห็นว่าการทำสงครามกับเวียดนามไม่อาจ หลีกเลี่ยงได้ เพราะฝ่ายไทยพยายามเจรจาทาง การทูตกับเวียดนามหลายครั้งแล้ว แต่ประสบ ความล้มเหลว และเพื่อเป็นการกู้เกียรติยศของ ไทยกลับคืนมา

โอกาสที่ไทยคิดจะขับไล่เวียดนามออก จากเขมรได้เริ่มขึ้น เมื่อ พ.ศ.2375 เนื่องจากเกิด กบฏของพวกขุนนางในไซ่ง่อนต่อพระเจ้ามินมาง พวกกบฏได้ติดต่อขอให้ไทยส่งกองทัพไปช่วย¹⁵

สงครามครั้งที่ 1 ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2376 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กองทัพบกภายใต้การบังคับบัญชาของ เจ้าพระยาบดินทรเดชายกกำลังพลประมาณ 4 – 5 หมื่นคน ร่วมกับกองทัพเรืออีกประมาณ 1 หมื่นคน ภายใต้การบังคับบัญชาของเจ้า พระยาพระคลัง จุฒิมุ่งหมายในการยกทัพไปโจมตี เขมรครั้งนี้เพื่อขับไล่อิทธิพลของเวียดนามให้ออก ไปจากเขมร เพื่อที่ฝ่ายไทยจะได้แต่งตั้งเจ้าเขมร

ผู้นิยมไทยเป็นกษัตริย์ต่อไป นอกจากนั้นฝ่าย ไทยยังตั้งใจที่จะโจมตีไซ่ง่อน ศูนย์กลางของ เวียดนามในการขยายอำนาจเข้าไปในเขมร โดย การประสานงานกับฝ่ายเขมรนิยมไทย ผลของ สงคราม ปรากฏว่า ฝ่ายไทยสามารถยึดพนม- เปญ ได้แต่ประสบความล้มเหลวในการโจมตี ไซ่ง่อน จึงจำเป็นต้องถอยทัพออกจากเขมร¹⁶ ขณะที่ไทยกำลังถอยทัพอยู่นั้น ทหารเขมรผสม ทหารเวียดนามได้ร่วมมือกันโจมตีกองทัพไทย ทำให้กองทัพไทยได้รับความสูญเสียอย่างมาก¹⁷

สงครามครั้งที่ 2 ต่อมาในเดือนพฤศ- จิกายน พ.ศ.2383 กองทัพบกประกอบด้วย ทหารไทย ลาว และเขมร จำนวน 5 หมื่นคน ได้ยกออกจากพระตะบอง เข้าโจมตีโพธิสัตว์ กองทัพเวียดนามผสมเขมรได้ต่อต้านทัพไทย แต่ไม่สามารถสู้ได้ จึงเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ฝ่ายไทย จึงใช้เมืองโพธิสัตว์ เป็นศูนย์กลางปกครองดิน แดนเขมรที่ฝ่ายไทยยึดได้และตั้งให้หน้กงด้วงเป็น ผู้ปกครอง¹⁸ ใน พ.ศ.2384 กองทัพไทยสามารถ ยึดพนมเปญได้จึงตั้งให้หน้กงด้วงเป็นกษัตริย์ ปกครองเขมรต่อไป ส่วนทางเวียดนามเกิดแย่งชิง อำนาจกันเนื่องจากพระเจ้ามินมางสิ้นพระชนม์ ไอรสของพระเจ้ามินมางคือพระเจ้าเทียวตรีได้ขึ้น ครองราชสมบัติ จึงเรียกทหารเวียดนามจำนวน มากที่ตั้งอยู่ในเขมรกลับประเทศ¹⁹

¹³ จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 25. เรื่องพระยาพิบูลย์กับพระยาเขมรเข้ามาขอพระองค์ด้วงออกไปปกครองเมืองเขมร .

¹⁴ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. จุลพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว . หน้า 152.

¹⁵ นายทอง. พงศาวดารญวน. หน้า 782 – 783.

¹⁶ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 129 – 142.

¹⁷ จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1196 เลขที่ 11. คำให้การของนายศุก.

¹⁸ จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40. หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพระยามหาอำมาตย์ เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2384.

¹⁹ จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1 คัดบอกเล่มที่ 38. หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพระยามหาอำมาตย์ เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2384.

กองทัพไทยผสมทหารเขมรที่นิยมไทย ประสพชัยชนะในการทำสงครามระหว่าง พ.ศ. 2383 และยึดเมืองต่างๆ ของเขมรได้หลายเมือง แต่เมื่ออย่างเข้าสู่ฤดูฝนของ พ.ศ.2384 เกิดปัญหาขาดแคลนเสบียงอาหารและกระสุนดินดำ อีกทั้งเจ็บไข้ได้ป่วยกันเป็นอันมาก ฝ่ายไทยตั้งใจจะโจมตีให้ถึงไซ่ง่อนอีกครั้งหนึ่งแต่ก็ไม่อาจทำได้สำเร็จ เพราะเกิดปัญหาดังกล่าว พอถึง พ.ศ. 2385 ฝ่ายเวียดนามได้รับกำลังสนับสนุนเพิ่มเติม จึงส่งทัพเข้าโจมตีฝ่ายไทยหลายครั้ง ทำให้กองทัพไทยได้รับความเสียหายมากมายและเป็นฝ่ายล่าถอย²⁰

ทั้งสองฝ่ายผลัดกันรุกผลัดกันรับ และอ่อนกำลังลงทั้งสองฝ่าย การทำสงครามจึงลดน้อยลง แต่ไทยกับเวียดนามหันไปใช้ยุทธวิธีทางจิตวิทยาในการชักจูงให้ชาวเขมรเข้ามาเป็นพวกของตน ทั้งไทยและเวียดนามต่างก็ใช้กลวิธีต่างๆ ในการเอาใจเขมร เช่น การโฆษณาถึงความดีของตนและโจมตีอีกฝ่ายหนึ่ง การช่วยเหลือในเรื่องอาหารการกิน เพราะเขมรได้รับความอดอยากมาก เนื่องจากภัยสงคราม การใช้ผู้นำเขมรเกลี้ยกล่อมชาวเขมรให้มาเข้าข้างฝ่ายตน ดังเช่นฝ่ายไทยใช้นักองด้วงเกลี้ยกล่อมให้ชาวเขมรมาเป็นพวกเดียวกับไทย ทำนองเดียวกันเวียดนาม ก็ใช้นักองด้วงเกลี้ยกล่อมให้ชาวเขมร

มาเป็นพวกตน ทั้งไทยและเวียดนามต่างก็แข่งขันกันทำความดีแก่ชาวเขมร²¹

การเจรจาสงบศึก ตั้งแต่ พ.ศ.2385 เป็นต้นไป ทางฝ่ายเวียดนามเริ่มติดต่อขอเจรจาสงบศึกกับไทย โดยติดต่อผ่านทางนักองด้วง²² ในระยะแรกฝ่ายไทยไม่ค่อยไว้วางใจเวียดนามเท่าใดนัก เพราะเกรงว่าจะเป็นแผนของเวียดนามในการหาความนิยมกับเขมร ทางฝ่ายเวียดนามพยายามติดต่อเจรจาสงบศึกหลายครั้ง แต่ฝ่ายไทยยังนิ่งเฉยอยู่ จนกระทั่งในที่สุด ฝ่ายไทยจึงเริ่มเชื่อว่าเวียดนามมีความต้องการที่จะสงบศึกจริง²³ และฝ่ายไทยก็ปรารถนาที่จะยุติสงครามด้วย เพราะขณะนั้นชาวเขมรเบื่อหน่ายต่อการทำสงครามอย่างยิ่ง สงครามที่ดำเนินติดต่อกันมา 10 กว่าปี ทำให้ชาวเขมรไม่สามารถเพาะปลูกได้ ต้องอพยพหลบหนีสงครามตลอดเวลา และล้มตายจำนวนมาก เพราะความอดอยาก นอกจากนั้นทหารเขมรที่ฝ่ายไทยเกณฑ์ไปรบก็พากันหนีทัพไปเข้าข้างเวียดนาม ขณะเดียวกันเวียดนามเริ่มทำสงครามกับฝรั่งเศส ทำให้เวียดนามต้องการกำลังทหารทั้งหมดไปรบกับฝรั่งเศสมากกว่าที่จะรบกับไทย

เจ้าพระยาบดินทรเดชา แม่ทัพไทยทราบดีว่ากองทัพไทยไม่สามารถเอาชนะเวียดนามได้ เพราะกองทัพประสบความสำเร็จลำบากหลาย

²⁰ จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/จ คัดบอกเล่ม 12. คำให้การของชาวญวนชื่อตัน.

²¹ จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ก. หนังสือจากเจ้าพระยาบดินเดชาถึงพระยาอำมาตย์ เมื่อ 20 พฤศจิกายน 2384.

²² จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/ง. คำให้การของชาวญวนชื่อโคยทอน.

²³ กรมศิลปากร. วรรณเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร. หน้า 206.

ประการ เป็นต้นว่า ขาดแคลนเสบียงอาหาร อาวุธ กระสุนดินดำ ขวัญของทหารเสื่อมโทรม และที่สำคัญก็คือชาวเขมรไม่ยอมร่วมมือกับไทยรบกับเวียดนามต่อไป

ในที่สุดสองฝ่ายตกลงสงบศึกสงครามกันได้ใน พ.ศ.2388 โดยฝ่ายไทยกับเวียดนามร่วมกันตั้งนักองด้วงเป็นกษัตริย์ของเขมร และนักองด้วงจะต้องส่งบรรณาการไปให้ทั้งสองฝ่าย และทั้งสองฝ่ายจะต้องถอนทหารออกจากเขมร²⁴

ใน พ.ศ.2390 เวียดนามได้แต่งตั้งนักองด้วงเป็นกษัตริย์เขมรก่อนหน้าที่ไทยจะประกาศแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ²⁵ ฝ่ายไทยเพิ่งทำพิธีราชาภิเษกนักองด้วงอย่างเป็นทางการในเดือนมกราคม พ.ศ.2391 โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าทรงพระราชทานนามว่า พระหริรักษ์รามาริบัติ²⁶

ภายหลังสงครามสงบแล้ว ทหารไทยกับเวียดนามก็ยังมิได้ถอยออกไปจากเขมรตามข้อตกลง เวียดนามยังตั้งกองทหารไว้จำนวนหนึ่งที่ใจผูก เพื่อคุมเชิงทหารไทยซึ่งตั้งมั่นอยู่ที่โพธิสัตว์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อว่า สงครามระหว่างไทยกับเวียดนามคงจะสงบลงชั่วคราว ในอนาคตเวียดนามจะต้องขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรอีก พระองค์จึงโปรดให้ทหารไทยที่

ตั้งอยู่ในเขมรบางเมือง เช่น พระตะบอง โพธิสัตว์ อุดงลือไชย เตรียมกำลังไว้ให้พร้อมถ้าหากจำเป็นต้องทำสงครามกับเวียดนามอีก²⁷

เหตุการณ์ภายในเขมรหลังสงครามแล้ว การเมืองของเขมรยังมีความแตกแยกกันเหมือนเดิม ชุนนางเขมรส่วนหนึ่งนิยมไทย อีกส่วนหนึ่งนิยมเวียดนาม แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของเวียดนามซึ่งยังมีอยู่ในเขมร²⁸ พระหริรักษ์จำเป็นต้องดำเนินนโยบายยอมรับอำนาจทั้งสองฝ่าย และส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายทั้งกษัตริย์เวียดนามและกษัตริย์ไทย อย่างไรก็ตามสงครามระหว่างเวียดนามกับฝรั่งเศสดำเนินไปอย่างรุนแรงมากขึ้นทุกที จึงทำให้เวียดนามไม่มีโอกาสที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรได้อย่างเต็มที่

กลยุทธ์ของฝรั่งเศสในการแย่งชิงเขมรไปจากไทย

สงครามระหว่างฝรั่งเศสกับเวียดนาม

เวียดนามกับฝรั่งเศสเริ่มมีความขัดแย้งกันมากขึ้นเรื่อยๆ ในสมัยพระเจ้าทิยวตรี (พ.ศ. 2384 – 2390) พระองค์มีนโยบายต่อต้านชาวคริสต์และพวกมิชชันนารี พระองค์ได้ประหารพวกมิชชันนารีไปหลายคนโดยไม่เกรงกลัวต่ออำนาจของชาติตะวันตกซึ่งกำลังแผ่ขยายมายังเอเชีย ต้น พ.ศ.2386 ฝรั่งเศสได้ยกทัพเรือ

²⁴ จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1207. หนังสือจากเจ้าพระยาบดินเดชาถึงพระยาอำนาจ เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2389.

²⁵ จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 27. เรื่องพระองค์ด้วงออกไปจากกรุงเทพฯ แล้วด้วยราชการทัพญวน .

²⁶ จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 26. เรื่องราชาภิเษกพระหริรักษ์เป็นเจ้าประเทศกรุงกัมพูชา .

²⁷ จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1210 เลขที่ 8. หนังสือจากเจ้าพระยาจักรีถึงพระพิทักษ์บุรุษิศ เจ้าเมืองศรีโสภณ เมื่อ 17 มกราคม 2392 .

²⁸ จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1208. สำเนาจดหมายพระยาอมราช (ฟ้าทะละหะ) ถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา .

มาประชิดเมืองท่าตูราน (Tourane) ของเวียดนาม พร้อมทั้งยื่นคำขาดให้เวียดนามปล่อยมิชชันนารีจำนวน 5 คน ซึ่งถูกจองจำเพื่อรอการประหารชีวิต รัฐบาลเวียดนามยอมปล่อยแต่โดยดี แต่ทั้งสองฝ่ายก็ยังเกิดการพิพาทต่อไปอีก

ในที่สุดทั้งสองฝ่ายก็เริ่มทำสงครามทางเรือ ใน พ.ศ.2390 เกิดการปะทะกันขึ้น ผลก็คือทัพเรือเวียดนามเป็นฝ่ายแพ้อยยับ มาถึงสมัยพระเจ้าตือต๊ก (พ.ศ.2391-2426) พระองค์ทรงมีนโยบายกตขี่ชาวคริสต์และพวกมิชชันนารี โดยเฉพาะชาวฝรั่งเศสอย่างรุนแรงเพิ่มขึ้นอีก ทรงประหารชาวคริสต์และมิชชันนารีชาวฝรั่งเศสและชาวสเปนไปหลายคน เป็นผลทำให้ฝรั่งเศสโกรธแค้น ส่งเรือมาระดมยิงเมืองท่าของเวียดนาม แต่พระเจ้าตือต๊กก็ไม่เกรงกลัว ยังใช้นโยบายปราบปรามชาวคริสต์ต่อไป จน พ.ศ. 2400 ฝรั่งเศสได้ยื่นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลเวียดนามยินยอมให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ประชาชนและยินยอมให้ฝรั่งเศสได้เปิดการค้าที่กรุงเว้ แต่พระเจ้าตือต๊กปฏิเสธ ดังนั้น พ.ศ. 2401 ฝรั่งเศสกับสเปนจึงร่วมมือกันยกทัพเข้าโจมตีเวียดนาม ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2402 จึงยึดไซ่ง่อนได้สำเร็จ แต่เนื่องจากฝรั่งเศสกำลังทำสงครามกับจีน จึงขาดกำลังทหารที่จะยกมาเสริมการรุกในเวียดนาม ทหารฝรั่งเศสในเวียดนามจึงหยุดชะงักการรุกคืบหน้าชั่วคราว²⁹

ในขณะที่เวียดนามกับฝรั่งเศสเกิดความขัดแย้งและรบพุ่งกันอยู่นั้น นักองด้วงหรือพระหริรักษ์ฯ ได้ฉวยโอกาสส่งทหารเข้ายึดเมืองบางเมืองที่เวียดนามยึดไปจากเขมรกลับคืนมา เวียดนามได้ตอบโต้โดยการยุให้พวกแขกจามซึ่งอาศัยอยู่ในดินแดนเขมรเป็นกบฏต่อรัฐบาลเขมร พระหริรักษ์ฯ ได้มีหนังสือไปถึงพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ.2399 โดยแจ้งว่าเวียดนามได้ยึดดินแดนเขมรบริเวณปากแม่น้ำโขงไปจำนวนมากมาย ถ้าหากฝรั่งเศสได้รับชัยชนะต่อเวียดนามแล้ว ก็ขอให้ฝรั่งเศสคืนดินแดนดังกล่าวให้แก่เขมรด้วย³⁰ ขณะเดียวกันพระหริรักษ์ฯ ได้ขออาวุธและกระสุนดินดำจากไทย เพื่อนำไปรบกับเวียดนามซึ่งดินแดนของเขมรกลับคืนมา

เวียดนามได้ตอบโต้เขมรโดยการชุมนุมกำลังทหารไว้ตามพรมแดนเขมร กองทหารเวียดนามบางส่วนได้เปิดฉากสู้รบกับทหารเขมร แต่ทหารเวียดนามมีกำลังไม่พอเพียงที่จะเปิดฉากทำสงครามใหญ่กับเขมรได้ เนื่องจากกำลังทหารส่วนใหญ่ของเวียดนามเตรียมไว้เพื่อรบกับฝรั่งเศส ทางฝ่ายกรุงเทพฯ ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 4 ได้สนับสนุนพระหริรักษ์ฯ ในการยึดดินแดนเขมรกลับคืนมาจากเวียดนาม³¹

ความวุ่นวายในเขมร

พระหริรักษ์ฯ แห่งเขมรประหารชนกเมื่อต้น พ.ศ.2404 ในเวลานั้นราชบุตรองค์โตของ

²⁹ D.G.E. Hall. *A History of South East Asia*. Fourth Edition p. 686 - 688.

³⁰ น.ส.มานิจ ชุมสาย. *ประวัติศาสตร์ญวน - ไทย ในเรื่องเขมร - ลาว*. (เอกสารจากแฟ้มหมายเลข 1 ของกระทรวงการต่างประเทศ ฝรั่งเศสเรื่อง Siam).

³¹ จดหมายเหตุ ร.4 เลขที่ 31 จ.ศ. 1217. *เรื่องสำเนาแปลจดหมายของค้พระหริรักษ์ฯ*.

พระหริรักษ์คือองค์นโรดม ทรงดำรงตำแหน่ง
อุปราช ส่วนอีกองค์หนึ่งมีพระนามว่า องค์วัตถา
มีความประพฤติไม่เรียบร้อย ชอบสูบบุหรี่ พระบิดา
ไม่ค่อยชอบจึงไม่ยอมแบ่งทรัพย์สินสมบัติให้ องค์
วัตถาถูกส่งไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ โดย
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชุบ
เลี้ยง เมื่อข่าวการประชวรของพระหริรักษ์ไปถึง
กรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าจึงโปรด
เกล้าฯ ให้องค์วัตถากลับเขมรเพื่อดูแลพระบิดา ใน
เดือนพฤษภาคม พ.ศ.2404 พระหริรักษ์สิ้นพระ
ชนม์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าจึงโปรดเกล้าฯ
ให้องค์นโรดมรักษาตำแหน่งเจ้าเมืองเขมร³²

หลังจากที่พระหริรักษ์สิ้นพระชนม์ยังไม่
ทันไร บรรดาราชบุตรก็เริ่มทะเลาะกัน องค์
วัตถาได้ฟ้องไปยังกรุงเทพฯ กล่าวหาองค์นโรดม
หลายประการในทางที่ไม่ดี ขณะเดียวกันองค์
นโรดมก็ฟ้องร้องไปยังกรุงเทพฯ กล่าวหาว่าองค์
วัตถาในทางที่ไม่ดีหลายข้อด้วยกัน³³

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ มีพระ
ราชประสงค์ที่จะให้ชาวเขมรทุกฝ่ายมีความ
สามัคคีกัน พระองค์จึงมีพระราชสาส์นไปถึงองค์
นโรดม แจ้งให้ทราบถึงนโยบายของพระองค์
พระองค์ทรงเสนอว่า ถ้าหากองค์วัตถาอยู่เขมร
ไม่ได้ก็ให้ส่งกลับไปอยู่กรุงเทพฯ³⁴

จากนั้นความวุ่นวายในเขมรก็เริ่มเกิดขึ้น
องค์วัตถาหนีออกจากอุ้มงมีไชย พรรคพวกของ

องค์วัตถา ได้รวมกำลังคนขึ้นเป็นกองทัพมาโจมตี
เมืองอุ้มงมีไชยเมืองหลวงของเขมรในขณะนั้น
องค์นโรดมสู้ไม่ได้จึงทิ้งเมืองหนีมาตั้งมั่นอยู่ที่
พระตะบอง ซึ่งเป็นดินแดนที่ไทยปกครองโดยตรง
องค์นโรดมได้แจ้งไปยังกรุงเทพฯ และขอให้
รัชกาลที่ 4 ทรงช่วยเหลือ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าทรงทราบว่าองค์นโรดมประทับ
อยู่ที่พระตะบอง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางไปเชิญ
องค์นโรดมมาพำนักที่กรุงเทพฯ ต่อมารัชกาลที่ 4
ทรงส่งเรือกลไฟบรรทุกทหารไทยราว 1,000 คน
จำนวน 2 ลำ พร้อมด้วยองค์นโรดมเดินทาง
กลับเขมรโดยมาขึ้นบกที่ท่ากำปอตของเขมรเมื่อ
เดือนสิงหาคม พ.ศ.2404 การที่ไทยส่งทหารมา
คุมเมืองท่ากำปอต ก็เพื่อป้องกันมิให้พวกกบฏ
มายึดเมืองท่ากำปอตเนื่องจากกลัวว่าจะเป็น
การกระทบกระเทือนต่อการค้ากับต่างประเทศ
ต่อมาองค์นโรดมสามารถปราบกบฏได้สำเร็จ
และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าก็โปรดให้องค์
นโรดมเป็นกษัตริย์แห่งเขมร แต่ยังมีได้อภิเษก
อย่างเป็นทางการก็พอดีเกิดปัญหาพิพาทกับ
ฝรั่งเศสด้วยเรื่องปัญหาเขมรเสียก่อน³⁵

กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ด้วยเรื่องเขมร

การขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสใน
เวียดนามและเขมร

³² สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. *ไทยสถาปนากษัตริย์เขมร*. หน้า 85-86.

³³ จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ. 1222 เล่มที่ 10. *จดหมายเหตุเรื่องความวุ่นวายในเขมร*.

³⁴ สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. *เล่มเดิม*. หน้า 86.

³⁵ สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. *เล่มเดิม*. หน้า 91.

หลังจากที่ฝรั่งเศสทำสงครามในเมืองจีนจนได้รับชัยชนะแล้ว ฝรั่งเศสเริ่มขยายการรุกรานในเวียดนามอีก ใน พ.ศ.2404 ฝรั่งเศสได้รังกำลังเพิ่มเติมจึงเปิดฉากรุกเวียดนามและสามารถยึดดินแดนภาคใต้ของโคชินไชนาได้ทั้งหมดในปีเดียวกันนี้ พ.ศ.2505 พระเจ้าตือต๊กขอเจรจากับฝรั่งเศส ทั้งสองฝ่ายเปิดเจรจากันโดยเวียดนามยอมจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามและเปิดเมืองท่ายินยอมให้ฝรั่งเศสเข้ามาค้าขายเพิ่มขึ้นอีกหลายเมือง นอกจากนั้นยังยินยอมให้ชาวคริสต์นับถือศาสนาได้อย่างเสรีด้วย แต่ทั้งสองฝ่ายไม่สามารถลงนามในสัญญาสงบศึกได้ เพราะไม่อาจตกลงกันได้ในบางเรื่อง พระเจ้าตือต๊กต้องการให้ฝรั่งเศสคืนดินแดนที่ยึดไปให้แก่วียดนาม และยินดีที่จะจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามเพิ่มขึ้น แต่ฝรั่งเศสซึ่งกำลังมีนโยบายขยายอำนาจในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่แล้วจึงไม่ยินยอม

กลยุทธ์ของฝรั่งเศส ในการเข้าครอบครองเขมร

ในขณะที่ฝรั่งเศสครอบครองดินแดนภาคใต้ของเวียดนามอยู่นั้น ฝรั่งเศสได้มีแผนการอยู่แล้วที่จะขยายอำนาจเข้าไปในเขมร และดินแดนลาวซึ่งขึ้นกับไทย ขณะที่เขมรกำลังวุ่นวายอันเนื่องมาจากเกิดการกบฏของกลุ่มนิยมองค์วัดถาวรอยู่นั้น ฝรั่งเศสได้ฉวยโอกาสส่งเรือรบ 1 ลำแล่นตามลำแม่น้ำโขงเข้าสู่พนมเปญ โดยฝรั่งเศสอ้างว่าเพื่อคุ้มกันมิชชันนารีชาวฝรั่งเศส

ในเดือนมีนาคม พ.ศ.2404 ฝรั่งเศสได้ส่งนายทหารเป็นทูตเข้าเฝ้าพระเจ้านโรดมแจ็งให้ทราบว่ามีฝรั่งเศสตัดสินใจที่จะยึดครองโคชินไชนาเป็นการถาวรและต้องการที่จะช่วยให้เขมรได้รับอิสรภาพ พระเจ้านโรดมตรัสกับทูตฝรั่งเศสว่า เขมรจำเป็นต้องอยู่ข้างไทยเพื่อคุ้มกันเขมรให้ปลอดภัยจากการขยายอำนาจของเวียดนาม อย่างไรก็ตามพระเจ้านโรดมตรัสว่าพระองค์ทรงมีอิสระในการตัดสินใจ

ในเดือนกันยายน พ.ศ.2405 ฝรั่งเศสได้ส่งทูตมีนามว่า โบนาร์ต (Bonard) ไปเฝ้าพระเจ้านโรดมอีกครั้ง เพื่อเกลี้ยกล่อมให้เขมรส่งบรรณาการไปให้ฝรั่งเศสเหมือนเช่นที่เขมรเคยส่งบรรณาการไปให้กษัตริย์เวียดนามที่กรุงเว้ แสดงให้เห็นว่าฝรั่งเศสเริ่มใช้นโยบายอย่างจริงจังในการแผ่อิทธิพลเหนือเขมร³⁶ นโยบายขยายอำนาจของฝรั่งเศสในเขมรมิใช่เป็นความต้องการของเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ของฝรั่งเศสในอินโดจีนแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ยังเป็นนโยบายของรัฐบาลฝรั่งเศสที่ปารีสอีกด้วย ดังปรากฏหลักฐานว่ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสแจ้งไปยังกงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ ย้ำถึงนโยบายที่จะให้เขมรอยู่ใต้อารักขาของฝรั่งเศสโดยไม่ต้องพึ่งเสียงว่าไทยจะมีความเห็นอย่างไร นอกจากนั้นลา กรางดิแอร์ (La Grandiere) แม่ทัพเรือฝรั่งเศสประจำภาคตะวันออกเฉียงใต้ ยังมีจดหมายถึงกงสุลผู้นี้บอกให้ทราบว่า เขาถือว่าเขมรเป็นประเทศเอกราชจะรับว่าเป็นเมืองขึ้นของไทยไม่ได้ ไทย

³⁶ D.G.E. Hall. *op.cit.* p. 688 – 691.

ไม่เคยแจ้งให้เขาทราบ และเขาไม่ยอมให้ไทย อ้างสิทธิใดๆ ทั้งสิ้นที่จะเข้าไปยุ่งในกิจการภายใน ของเขมร³⁷

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2406 ลา กราง ดิแอร์ เดินทางไปเฝ้าพระเจ้านโรดมที่อุดงลือไชย เป็นการส่วนตัว และเสนอที่จะให้ฝรั่งเศสเข้าไป ขออารักขาเขมรเพื่อที่เขมรจะได้เป็นอิสระจาก ไทย พระเจ้านโรดมเริ่มลังเลใจว่าจะยอมรับข้อ เสนอของฝรั่งเศสหรือไม่ การลังเลใจของนโรดม มีสาเหตุดังนี้

1. ในอดีตที่ผ่านมา ไทยกับเวียดนาม ผลัดกันขยายอำนาจและทำสงครามในดินแดน เขมรทำให้เขมรเดือดร้อนและเสียหายย่อยยับ ถ้าเขมรอยู่ใต้อารักขาของฝรั่งเศส เขมรจะ ปลอดภัยจากไทย และเวียดนาม บ้านเมืองจะ สงบสุขยิ่งขึ้น

2. ขณะนั้นนโรดมถูกต่อต้านโดยกลุ่ม กบฏภายใต้การนำของนักองศ์โสร์ (Ang Sor) และอีกคนหนึ่งคือ โฟ กอมโบ (Po Kombo) ถ้าหากยอมรับอยู่ใต้การอารักขาของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสก็จะช่วยปราบกบฏให้

3. ทางตรงกันข้าม ถ้านโรดมตีตนออก ห่างจากไทยและเวียดนาม และฝรั่งเศสกลายเป็นฝ่ายเปลี่ยงพล้ำจำเป็นต้องถอนตัวออกไป จากอินโดจีน นโรดมก็ต้องถูกแก้แค้นจากไทย และเวียดนาม³⁸

ในวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ.2406 ภาย หลังจากที่นโรดมได้เจรจากับฝรั่งเศสโดยใช้เวลา ไม่นานนัก พระเจ้านโรดมก็ยอมรับข้อเสนองของ ฝรั่งเศส และตกลงจัดทำสัญญาเพื่อลงนามกัน ทั้งสองฝ่าย ก่อนที่ทั้งสองฝ่ายจะได้ให้สัตยาบัน รับรองสนธิสัญญาฉบับนี้ ฝ่ายไทยซึ่งได้รับการ สนับสนุนจากอังกฤษได้คัดค้านโดยยื่นประท้วง ไปยังรัฐบาลฝรั่งเศสที่กรุงปารีส³⁹ อ้างว่ากษัตริย์ นโรดมไม่มีอำนาจในการตกลงกับฝรั่งเศส ฝรั่งเศส จะต้องเจรจาเรื่องเขมรโดยผ่านไทย เท่านั้น รัฐบาลฝรั่งเศสได้ตอบการประท้วงของ ไทยโดยอ้างว่า เขมรนั้นมีได้เป็นของไทยแต่ ผู้เดียว แต่เป็นเมืองขึ้นของเวียดนามด้วย แต่เมื่อ เวียดนามอยู่ใต้อำนาจของฝรั่งเศส เขมรก็ต้อง อยู่ใต้อำนาจของฝรั่งเศสด้วยเช่นเดียวกัน แต่ ฝรั่งเศสก็ยังยอมรับว่าเขมรอยู่ใต้อำนาจไทย เหมือนกัน โดยฝรั่งเศสยังยินยอมให้กษัตริย์ เขมรส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้า แผ่นดินไทยตามความสมัครใจ คำตอบของ ฝรั่งเศสที่มีไปถึงไทยดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ฝรั่งเศสมิได้มีความจริงใจต่อข้ออ้างของตน ฝรั่งเศสหลอกให้ไทยตายใจ แต่แท้ที่จริงแล้ว ฝรั่งเศสมุ่งหมายที่จะเข้ายึดครองเขมรและ ปกครองในฐานะเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส แต่ผู้เดียว มิใช่เป็นประเทศอารักขาอย่างที่ ฝรั่งเศสอ้างไว้⁴⁰

³⁷ ม.ล.มานิจ ชุมสาย. *เล่มเดิม*. หน้า 27.

³⁸ D.G.E. Hall. *op.cit.* p. 692.

³⁹ Roger M. Smith. *Cambodia's Foreign Policy*. p.17.

⁴⁰ ม.ล.มานิจ ชุมสาย. *เล่มเดิม*. หน้า 28 – 32.

ขณะที่การเจรจาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ยังไม่สามารถตกลงกันได้ ฝ่ายไทยจึงพยายาม อ้างสิทธิเหนือเขมรให้เห็นเด่นชัด โดยให้พระเจ้านโรดมลงนามในเอกสารยอมรับว่าเขมรเป็นประเทศราชของไทย นอกเหนือจากนั้นยังยอมรับว่าพระเจ้านโรดมมีฐานะเป็นเพียงอุปราชเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าทรงประกาศว่าพระองค์จะเสด็จไปสวมมงกุฎและทำพิธีราชาภิเษกอย่างเป็นทางการแก่กษัตริย์นโรดม พร้อมทั้งนี้ทางกรุงเทพฯ ได้เรียกนโรดมให้เดินทางไปรับการราชาภิเษก นโรดมเตรียมการที่จะเดินทางไปยังกรุงเทพฯ ในต้นเดือนมีนาคม พ.ศ.2407⁴¹

ฝรั่งเศสทราบเรื่องที่ทำข้อตกลงลับกับเขมร และนโรดมกำลังจะเดินทางไปกรุงเทพฯ เพื่อทำพิธีราชาภิเษก รัฐบาลฝรั่งเศสรีบคัดค้านทันที โดยอ้างว่าข้อตกลงลับระหว่างไทยกับเขมรเป็นโมฆะ เพราะทำขึ้นภายหลังการทำสัญญาระหว่างเขมรกับฝรั่งเศสซึ่งทำขึ้นเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2406 พร้อมทั้งนี้ฝรั่งเศสได้ส่งกองทหารจำนวนหนึ่งเข้ายึดพระราชวังของนโรดม สั่งห้ามเดินทางมายังประเทศไทย นโรดมตัดสินใจเดินทางมายังกรุงเทพฯ และตกลงใจลงนามในสนธิสัญญาซึ่งฝรั่งเศสเตรียมการไว้เรียบร้อยแล้ว โดยพระเจ้านโรดมไปเสียนที่ 3 จักรพรรดิของฝรั่งเศสลงพระนามมาเรียบร้อยแล้ว พระเจ้านโรดมยอมรับการอยู่ใต้อารักขาของฝรั่งเศสอย่างไม่มีทางเลือก และในวันที่ 17 เมษายน

พ.ศ.2407 ทั้งสองฝ่ายก็ได้ให้สัตยาบันรับรองสนธิสัญญาฉบับนี้

ต่อมาไทยกับฝรั่งเศสได้เริ่มเจรจากันในเรื่องปัญหาเขมร ฝรั่งเศสบีบไทยให้ยกเลิกข้อตกลงระหว่างไทยกับเขมร โดยฝรั่งเศสจะรับรองสิทธิของไทยเหนือพระตะบองและเสียมราฐ ซึ่งเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยข้าวปลาอาหาร ไทยตกลงใจลงนามในสนธิสัญญาฉบับนี้ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ.2410 โดยมีสาระสำคัญ สรุปได้ดังนี้

1. ไทยยอมรับการที่ฝรั่งเศสเข้าอารักขาเขมร
2. เขมรไม่ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการไปให้ไทยอีก
3. ฝรั่งเศสยอมรับว่าพระตะบองและเสียมราฐเป็นของไทย และไทยกับฝรั่งเศสจะปักปันเขตแดนไทย - เขมรกันใหม่⁴²

กลยุทธ์ของฝรั่งเศสในการเข้าครอบครองพระตะบองและเสียมราฐ

แม้ว่าไทยจะรับรองว่าเขมรอยู่ใต้อารักขาของฝรั่งเศสไปแล้วก็ตาม แต่ฝรั่งเศสก็ยังใช้วิธีทางการทูตบีบคั้นไทยต่างๆ นานา โดยการเอาเปรียบไทยในการเจรจากับปักปันเขตแดนกัน นอกจากนั้นยังมีความประสงค์ที่จะเข้าครองดินแดนพระตะบองและเสียมราฐ ซึ่งฝรั่งเศส

⁴¹ D.G.E. Hall. *op.cit.* p. 692 .

⁴² สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. *เล่มเดิม*. หน้า 131.

ยอมรับว่าเป็นของไทยอีกด้วย ฝรั่งเศสมีนโยบายที่จะเข้าครอบครองดินแดนสองฟากฝั่งแม่น้ำโขงทั้งหมดขึ้นไปจนจรดประเทศจีน เพื่อใช้เป็นเส้นทางคมนาคมไปสู่จีนได้สะดวก ไม่มีชาติอื่นมาขัดขวาง

ใน พ.ศ.2410 ผู้ว่าราชการโคชินไชน่า ได้ส่ง เดอ ลาเกร (De Lagrie) มาสำรวจลำน้ำโขง โดยตลอด และขอความสะดวกจากไทย ฝรั่งเศสอ้างว่ามาสำรวจเพื่อส่งเสริมการค้า รัฐบาลไทยอนุญาตและสั่งเจ้าเมืองทุกแห่งให้ต้อนรับอย่างแข็งขัน หลังการสำรวจดินแดน เดอ ลาเกร ได้รายงานไปยังรัฐบาลฝรั่งเศส บอกว่า พระตะบอง และเสียมราฐเป็นของเขมรแต่ถูกไทยบีบบังคับเอาไปโดยเขมรไม่ได้เต็มใจเมื่อ 60 ปีที่แล้วมา และไม่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรว่าเขมรมอบดินแดนทั้งสองให้แก่ไทย ฉะนั้นฝรั่งเศสไม่ควรยอมรับว่าดินแดนทั้งสองเป็นของไทย

ความสัมพันธ์ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 4 มีปัญหาพิพาทกันเล็กๆ น้อยๆ หลายครั้ง แต่ไม่ถึงขั้นรุนแรง เนื่องจากรัชกาลที่ 4 ทรงใช้นโยบายโอนอ่อนผ่อนตาม ฝ่ายไทยต้องยอมตามที่ฝรั่งเศสเรียกร้องอยู่บ่อยๆ ฝรั่งเศสก็พอใจทุกครั้ง สาเหตุที่ไทยกับฝรั่งเศสเกิดขัดใจกัน มีต้นเหตุมาจากหลายเรื่อง ดังเช่น

1. เกิดกบฏในเขมร โดยมีหัวหน้าชื่อ พู กัมโบ (Pou Cambo) ฝรั่งเศสหาว่าไทยสนับสนุน พู กัมโบ ฝ่ายไทยปฏิเสธและเสนอว่าจะส่งทหาร

ไปช่วยปราบกบฏ แต่ฝรั่งเศสห้ามปราม โดยอ้างว่ากบฏทหารไทยจะเกิดปะทะกับทหารฝรั่งเศส

2. ทูตฝรั่งเศสมักจะดูหมิ่นขุนนางไทย ในขณะที่เจรจากัน นอกจากนั้นยังวางอำนาจข่มขู่ไทยอยู่เสมอ
3. ความไม่เข้าใจกันในเรื่องการใช้ภาษา

ในเดือนกันยายน พ.ศ.2411 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ประชวรหนัก และพระองค์ได้เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2411⁴³

การเสียดพระตะบองและเสียมราฐให้แก่ฝรั่งเศส ในสมัยรัชกาลที่ 5 ไทยต้องสูญเสียดินแดนให้แก่ฝรั่งเศสไปมากมาย แม้ว่าฝรั่งเศสจะได้ดินแดนจากไทย อันได้แก่ดินแดนฝั่งซ้ายและฝั่งขวาแม่น้ำโขงไปแล้วก็ตาม แต่ฝรั่งเศสก็ยังไม่พอใจดินแดนที่ได้รับจากไทย พยายามที่จะขยายอำนาจเข้าไปในดินแดนที่ไทยปกครองต่อไปอีก ดินแดนพระตะบองและเสียมราฐซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของไทยก็เช่นเดียวกัน ฝรั่งเศสหมายมั่นที่จะต้องเข้าไปครอบครองให้จงได้

สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสใช้นโยบายขยายอำนาจเข้ามาในดินแดนไทยเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เนื่องมาจากพวกพ่อค้านายทุนที่ต้องการขยายการลงทุนค้าขายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับพวกนักการเมืองได้เรียกร้องต่อรัฐบาลของตนให้ขยายอำนาจเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังเช่นภายหลังทำสัญญาปี พ.ศ.2445 ไปแล้ว

⁴³ ม.ล. มานิจ ชุมสาย. *เล่มเดิม*. หน้า 36-50.

อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศฝรั่งเศส ชื่อ นายกาเบรียล ฮานโตซ์ (Gabriel Hanotaux, พ.ศ.2396 – 2487) ได้เขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์ เรียกร้องให้รัฐบาลฝรั่งเศสเข้ายึดครองจันทบุรี พระตะบองและเสียมราฐเป็นของฝรั่งเศส นอกจากนั้นพวกหนังสือพิมพ์ในกรุงปารีสได้โจมตีรัฐบาลฝรั่งเศสไม่เว้นแต่จะวันเกี่ยวกับการที่รัฐบาลฝรั่งเศสได้ผลประโยชน์น้อยเกินไป ในการทำสนธิสัญญากับรัฐบาลไทยเมื่อ พ.ศ.2445⁴⁴ เป็นเหตุทำให้รัฐบาลฝรั่งเศสไม่กล้าเสนอสนธิสัญญาที่ทำกับไทยต่อรัฐสภาเพื่อให้สัตยาบัน*

ฝรั่งเศสใช้สถานกงสุลของตนที่พระตะบอง ในการขยายอิทธิพลเข้าไปในมณฑลเขมรของไทย โดยมีรัฐบาลฝรั่งเศสเป็นผู้ให้การสนับสนุน กงสุลฝรั่งเศสประจำพระตะบองวางตนเสมือนหนึ่งเป็นนายของพวกชาวเวียดนาม ชาวเขมร ชาวจีน ฯลฯ ซึ่งอาศัยอยู่ในมณฑลเขมรของไทย ทำให้ประชาชนชาติดังกล่าวไปขึ้นทะเบียนที่สถานกงสุลของฝรั่งเศสเพื่อขอเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศส เพราะได้รับสิทธิพิเศษหลายอย่าง อีกทั้งฝรั่งเศสได้ให้ความคุ้มครองให้พ้นจากอำนาจการปกครองและการศาลของไทย เมื่อชนชาติเหล่านี้มีเรื่องวิวาทกับไทย ฝรั่งเศสก็เข้าข้างพวกเหล่านี้ ฝ่ายไทยก็ไม่กล้าขัดใจฝรั่งเศส

เนื่องจากกำลังเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสที่กรุงปารีส⁴⁵ แม้กระทั่งผู้ร้ายที่หนีไปหลบซ่อนในกงสุลของฝรั่งเศส ฝ่ายไทยติดต่อขอให้ส่งตัวไปให้ไทยดำเนินคดี ฝรั่งเศสก็ยังไม่ยอม กงสุลฝรั่งเศสประจำพระตะบองวางอำนาจโดยไม่เกรงใจเจ้าหน้าที่ไทย เมื่อเจ้าหน้าที่ไทยประท้วงก็ฟ้องร้องไปยังกรุงเทพฯ ทางกรุงเทพฯ จำเป็นต้องเอาใจเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศส บางครั้งก็ลงโทษเจ้าหน้าที่ไทยโดยไม่มีคามผิด

ฝรั่งเศสรุกทางการทูตและการจ่ายอมของไทย ใน พ.ศ.2436 ฝรั่งเศสได้ทำสนธิสัญญากับไทยโดยกำหนดให้ พระตะบอง และเสียมราฐเป็นเขตปลอดทหาร และให้มีได้เฉพาะแต่ตำรวจเท่านั้น ต่อมาใน พ.ศ.2447 ฝรั่งเศสเสนอให้ตั้งศาลกงสุลในพระตะบองและบังคับให้ไทยเกณฑ์ชาวพื้นเมืองมาเป็นตำรวจ ห้ามนำชาวไทยมาเป็นตำรวจ ฝ่ายไทยคัดค้านในตอนแรก แต่สื่อมวลชนในฝรั่งเศสเรียกร้องให้ยึดพระตะบองด้วยกำลัง ในที่สุดไทยต้องยอมโอนอ่อน และยอมรับที่จะใช้ครูฝึกและผู้บังคับบัญชาตำรวจเป็นชาวฝรั่งเศสอีกด้วย⁴⁶

ใน พ.ศ.2447 ไทยกับฝรั่งเศสได้ลงนามในอนุสัญญา ตามอนุสัญญานี้ไทยต้องยกตราดให้แก่ฝรั่งเศส เมื่อฝรั่งเศสปกครองตราดแล้ว จึงพยายามที่จะให้ชาวตราดรวมกับ

⁴⁴ จดหมายเหตุ ร.5 ฝ. 19/1. หนังสือของพระยาสุริยานุวัตรกรมหลวงทวารวรวงศ์ยุโรปการ เลขที่ 83 ลงวันที่ 1 พ.ย. ร.ศ.111.

* เป็นสัญญาที่ไทยยอมยกดินแดนจำปาศักดิ์ มโนไพร และหลวงพระบาง หรือที่เรียกว่า ผังขวามแม่น้ำโขง ให้แก่ฝรั่งเศสเพื่อแลกกับการที่ฝรั่งเศสถอนทหารออกจากจันทบุรี

⁴⁵ สุวิทย์ ธีรศาสตร์. ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. 112 – 126. หน้า 339 – 342.

⁴⁶ จดหมายเหตุ ร.5 ฝ. 20/34. กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 284/1455 12/10/124 (ค.ศ. 1905).

เขมร แต่ฝรั่งเศสปกครองลำบากเพราะชาว
ตราดส่วนใหญ่เป็นคนไทย ไม่ยอมรับภาษา
และประเพณีของชาวเขมร ฝรั่งเศสจึงเห็นว่า
น่าจะต้องเปลี่ยนดินแดนกันใหม่ โดยมุ่งหวัง
ไปที่พระตะบอง เพราะมีลักษณะเหมาะสม
อยู่มาก เนื่องจากอยู่ใต้อิทธิพลของฝรั่งเศส
อีกทั้งชาวพระตะบองก็สมัครใจมากขึ้นกับสถาน
กงสุลฝรั่งเศสอยู่แล้ว

ฝรั่งเศสเห็นว่าพระตะบองและเสียมราฐ
มีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ในการปกครอง
อินโดจีน การใช้กลวิธีแย่งชิงไปจากไทยคง
ทำได้ง่าย เพราะไทยปกครองอย่างหละหลวม
ข้าราชการในดินแดนนี้ส่วนใหญ่เป็นชาวเขมร
และชาวเขมรก็นิยมสมัครใจมาเป็นคนในบังคับ
ของฝรั่งเศส ซึ่งได้สิทธิพิเศษมากมายกว่าอยู่
ใต้การปกครองของไทย

ในที่สุดด้วยแรงบีบคั้นทางการทูตของ
ฝรั่งเศส ไทยกับฝรั่งเศสจึงได้เปิดการเจรจากัน
เมื่อต้นปี พ.ศ.2450 ทั้งสองฝ่ายได้ลงนามในสนธิ
สัญญาเมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2450 โดยมีสาระ
สำคัญโดยย่อๆ ดังนี้

1. ฝ่ายไทยยกพระตะบอง เสียมราฐ
และศรีโสภณ รวมเนื้อที่ประมาณ
51,000 ตารางกิโลเมตรให้แก่ฝรั่งเศส
2. ฝรั่งเศสจะคืนด่านซ้าย ตราดและ
บรรดาเกาะที่อยู่ใต้แหลมสิงห์ (อยู่ใน
จังหวัดจันทบุรี) ไปจนถึงเกาะกูดให้

กับไทย (ดินแดนเหล่านี้เสียให้แก่
ฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ.2447)

3. คนเอเชียในบังคับหรือในป้องกันของ
ฝรั่งเศส ที่มาขอจดทะเบียนหลังวัน
ลงนามในสัญญาต้องขึ้นศาลไทย
ธรรมดา แต่มีสิทธิในการถือครองที่ดิน
ซึ่งมีสิทธิที่จะอยู่หรือไปในที่ไหนๆ ก็ได้
แต่มีหน้าที่เสียภาษีและถูกเกณฑ์
แรงงานในราชการตามธรรมเนียม
เช่นเดียวกับคนไทย แต่ไม่ต้องเป็น
ทหารและเสียภาษีหรือจ่ายค่าแรง
จากการถูกเกณฑ์เป็นการพิเศษอีก⁴⁷

นับจากนี้ไป ประเทศไทยมิได้ปกครอง
ดินแดนที่ชาวเขมรส่วนใหญ่อาศัยอยู่อีกต่อไป
อินโดจีนทั้งหมดตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส
โดยสิ้นเชิง

⁴⁷ สุวิทย์ วีรสวัสดิ์. เล่มเดิม. หน้า 416-422.

บรรณานุกรม

1. ประเภทเอกสารขั้นต้น

- จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1171 เลขที่ 1/4.
- จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 8/2, 10/1, 10/2, 11/1, 11/2.
- จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 17, 18/1, 19, 22/1, 22/2, 22/3, 23.
- จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1196 เลขที่ 11, 14.
- จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40/1, 40/2, 40/3, 40/4, 40/7, 40/8, 40/9, 40/10, 40/11, 27/1, 27/2, 27/3, 27/4, 27/5.
- จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1, 1/ก, 1/ข.
- จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/ก, 1/ข, 1/ค, 1/ง, 1/จ.
- จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 2, 7, 9, 13/1, 13/2, 16/2, 81, 234/1, 10/2, 10/3, 10/5, 11/1, 11/5, 37/1, 31/3, 33/1, 33/2, 33/3, 33/4, 33/5, 36/6, 34/1, 22, 23, 24, 25, 7, 38, 39/1, 39/2, 54/1, 54/2, 241/1.
- จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1208 เลขที่ 1, 2, 3, 6/1, 9, 5/2.
- จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 26.
- จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1210 เลขที่ 8/1.
- จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ. 1217 เลขที่ 31.
- จดหมายเหตุ ร.4 จ.ศ. 1222 เลขที่ 9, 10, 18, 21, 23, 43, 52, 110, 133.
- จดหมายเหตุ ร.5 ร.ศ. 111 เลขที่ ฟ. 19/1.
- จดหมายเหตุ ร.5 ฝ. 20/34 กรมหลวงดำรงราชานุภาพที่ 284/1455
12 / 10 / 124 (ค.ศ. 1905).
- จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พิมพ์ในงานฉาบนิทัศน์ นางเรียบ ประธานาถนนากร เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2508 โรงพิมพ์สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย. 143 หน้า.
- สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. ไทยสถาปนากษัตริย์เขมร. โรงพิมพ์บริษัทธนาคารพิมพ์จำกัด 2505. 139 หน้า.
- ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3. (ตอนที่ 1 และตอนที่ 2) โรงพิมพ์คุรุสภา 2512. 265 หน้า.
- ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุรายวันทัพสยามกรุงธนบุรี. โรงพิมพ์คุรุสภา. 2512. 286 หน้า.

นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. *ชุมนุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว*.
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพขุนวรรณวิจิตร เมื่อ 4 ธันวาคม พ.ศ.2511.
โรงพิมพ์เลียงเชียงจางเจริญ. หน้า 140 – 157.

Crawford, John. *Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China*.
London : Oxford University Press. 1967. p. 145 – 495.

2. หนังสือประเภทพงศาวดาร

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา*.
พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นายไต้ตั้ง พระประภา, โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิพร
2511. 811 หน้า.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาล
ที่ 2*. (เล่ม 1 และ เล่ม 2) โรงพิมพ์คุรุสภา 2505. 248 หน้า และ 209 หน้า.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์*. พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงวงศานุประพันธ์ เมื่อ 17 มีนาคม พ.ศ.2481 โรงพิมพ์
โสภณพิพรรฒธนากร. 374 หน้า.

ศิลปากร, กรม. *ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชาฉบับหอสมุดแห่งชาติ*. โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา 2513. 368 หน้า.

ศิลปากร, กรม. *รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์*. (รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 4)
พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นายโฆสิต เวชชาชีวะ เมื่อ 27 เมษายน 2507. โรงพิมพ์
ท่าพระจันทร์. 264 หน้า.

ศิลปากร, กรม. *พงศาวดารเขมร*. โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ ร.ศ. 121. 104 หน้า.

นายหยอง. *พงศาวดารญวน*. ไม่ปรากฏโรงพิมพ์ 2509. 865 หน้า.

3. หนังสือประเภทหลักฐานชั้นรอง

ทองคำ ยิ้มกำภู, ร.อ. *ปฏิทิน 220 ปี*. โรงพิมพ์เฟื่องอักษร 2508. หน้า 13 – 155.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. *เวียดนาม*. โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัด อักษรเจริญทัศน์ 2504, 583 หน้า.

ศิลปากร, กรม. *เมืองไทยในรัชกาลที่ 3*. (เรียบเรียงจากหนังสือ Siam Under King Rama III by
Walter F. Vella) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระชาติตระการ เมื่อ 21
ธันวาคม 2511. ไม่ปรากฏโรงพิมพ์ และไม่ปรากฏหน้า.

สุวิทย์ ธีรศาสตร์. *ความสัมพันธ์ ไทย ฝรั่งเศส ร.ศ. 112 - ร.ศ. 126*. แสงรุ่งการพิมพ์. 2523.
หน้า 1 – 443.

Buttinger, Joseph. *The Smaller Dragon*. Frederick A. Prager : New York. 1958.
p 17 – 324.

Hall, D.G.E. *A History of South East Asia*. St, Martin's Press : New York, 1968.
p. 50-500.

Manich Jumsai M.L. *History of Thailand & Cambodia*. Chalermnit : Bangkok, 1970.

Nguyen Van Thai and Nguyen – van – Mung. *A Short History of Viet – Nam*. The Times
Publishing Company : Saigon, 1958, 349 p.

Smith, Roger M. *Cambodia's Foreign Policy*. Cornell University Press : New York, 1966,
p.1 – 52.

Woodside, Alexander Barton. *Vietnam and the Chinese Model*. Harvard University Press
1971, p. 1 – 265.

Wenx, Klaus. *The Restoration of Thailand Under Rama I (1782 – 1809)* . The University
of Arizona Press : Tucson, 1968, p. 106 – 119.